

Iemand valt niet samen met zijn daden

Pastoraat aan daders van seksueel misbruik

Iemand valt niet samen met zijn daden

is een uitgave van de Protestantse Kerk in Nederland in de serie Handreikingen voor het Pastoraat

Protestants Landelijk Dienstencentrum

Postbus 8504, 3503 RM Utrecht

tel. (030) 880 18 80

Meer informatie over de handreikingen: www.pkn.nl/pastoraat. Een aantal handreikingen is in papieren versie te koop via bestellingen@pkn.nl, tel. (030) 880 13 37, de rest is downloadbaar vanaf de website.

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Inleiding

1. Rol van de pastor

- 1.1 Pastoraal gesprek
- 1.2 Seksueel misbruik is misbruik van macht
- 1.3 Pastoraat in de praktijk

2. Rol van de dader

- 2.1 Traject
- 2.2 Mechanismen

3. Kwalificaties pastor

- 3.1 Valkuilen
- 3.2 Kennis en inzicht

4. Verzoening

- 4.1 Heilzaam
- 4.2 Handreiking
- 4.3. De Bijbel
- 4.4 Jodendom

5. Conclusies en aanbevelingen

6. Waar kunt u terecht ?

Woord vooraf

In januari 1999 besprak de gezamenlijke vergadering van synoden van de (toen nog) Samen op Weg-kerken de nota 'Schuilplaats in de wildernis' over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik. Daarin werd inzicht geboden in de omvang en de vele vormen van seksueel geweld, de rol van kerk en geloof daarin, met name ook de wijze waarop daders hun handelen daarmee legitimeren en de gevolgen daarvan voor het geloven van slachtoffers. In diezelfde vergadering was ook het rapport 'Godsdienst en Incest' aan de orde.

Beide nota's maakten veel indruk. Naast algemeen gedeelde gevoelens van schaamte over wat mensen elkaar kunnen aandoen, ook binnen de christelijke gemeente, was er sprake van zeer grote eensgezindheid waar het de voorstellen tot ontwikkeling van verder beleid op het gebied van pastorale hulp, begeleiding en regelgeving betrof. Allerlei activiteiten waren al op gang gekomen op het gebied van hulp aan slachtoffers en – zij het in veel beperktere mate – ook voor hulp en begeleiding van daders, en kwamen ook binnen de kerken op gang.

Aan de arbeidsorganisatie van de SoW-kerken werd de opdracht gegeven om de problematiek van seksueel geweld toe te voegen aan de speciale aandachtspunten in het beleidsplan 1999 – 2002 om zo te komen tot een samenhangend beleid inzake de bestrijding van seksueel geweld.

Op grond van de besluitvorming werden de beide rapporten 'Schuilplaats in de wildernis' en 'Godsdienst en Incest' bewerkt tot handreikingen voor pastoraal beleid inzake seksueel misbruik. Als zodanig verschenen ze met de volgende titels: 'Geschonden lichaam, pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld', en 'En toen was er voor mij niemand meer... Over godsdienst en incest'.

De gezamenlijke vergadering sprak het volgende uit:

1. Seksueel misbruik is zonde: kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens;
2. De kerk dient onomwonden te kiezen voor de slachtoffers van seksueel misbruik.

Er werd een veelheid aan besluiten genomen betreffende de pastorale zorg, opvang en begeleiding; betreffende voorlichting en scholing; betreffende regelgeving met het oog op het melden van klachten, omgaan met daders en een adequaat beleid inzake het tegengaan van seksueel misbruik. Met de handreiking voor pastoraat 'Iemand valt niet samen met zijn daden, pastoraat aan daders van seksueel misbruik' wordt gehoor gegeven aan de besluitvorming over een specifieke voorziening voor daders van seksueel misbruik van kinderen.

Een kleine beraadsgroep heeft zich gebogen over de mogelijkheden om vanuit de kerk pastoraal om te gaan met diegenen die aan de daderkant van seksueel misbruik staan. De groep bestond uit Jenny Schneider-van Egten (pastoraal begeleidster), Jaantje Vink (destijds bureau Maatschappelijke Activering LDC, nu Interactief), ds. Annemieke Parmentier (IKON-pastor), Jeannette Deenik-Moolhuizen (voormalig bureau Vrouw-Man-Kerk, LDC). De laatste twee hebben een en ander dat direct voortkomt uit de pastorale begeleiding van slachtoffers en daders, opgeschreven.

Ploni Robbers-van Berkel

Inleiding

“Je zult het misschien vreemd vinden”, zei ze, “maar ik doe geen oog dicht als ik ergens logeer waar ik moet slapen in een kamer die zo’n ouderwetse deur heeft, met een ruitje bovenin. Vroeger, bij ons thuis, had mijn slaapkamerdeur ook zo’n ruitje en iedere avond als ik in bed lag, verstijfde ik van schrik als het licht op de overloop aanging. Ik luisterde naar de voetstappen op de trap en op de overloop. Gingen ze vanavond mijn deur voorbij of kwam mijn broer binnen? Pas als de voetstappen voorbij waren gegaan en het licht weer uitging, wist ik dat ik veilig was.

Ik weet dat mijn broer niet meer bij mij binnen kan komen. Maar nu, na al die jaren, raak ik nog steeds, elke keer als ik zo’n verlicht ruitje zie, verlamd van angst. Het brengt alles weer bij me boven.”

Deze ervaring van een slachtoffer van incest staat niet op zichzelf. Er zijn diverse onderzoeken gedaan naar seksueel geweld.¹ Hierbij werden verschillende onderzoekstechnieken gehanteerd waardoor soms de cijfers iets verschillen. De resultaten wijzen erop dat rond de 30% van alle meisjes en 10% van alle jongens slachtoffer wordt van seksueel geweld door mensen met wie ze een vertrouwensband hebben, binnen of buiten het gezin. Bij elk slachtoffer hoort een dader. Soms, zoals in het bovenstaande voorbeeld, heeft de dader één persoon tot slachtoffer gemaakt. Sommige daders maken tientallen slachtoffers.

Er is de laatste tijd veel aandacht voor seksueel misbruik. In veel boeken en artikelen wordt ingegaan op de ervaringen van en de gevolgen voor slachtoffers. Terecht is deze problematiek ook op de kerkelijke agenda gekomen. Naar aanleiding van het boek *Godsdienst en Incest* van Imbens en Jonker² hebben vrouwen werkgroepen opgericht om het verband tussen godsdienst en incest bekend te maken en de slachtoffers ondersteuning te bieden. Er is een Landelijk Werkverband Godsdienst en Incest (LWGI), er zijn diverse regionale werkgroepen, er verschijnen publicaties, er worden studiedagen gehouden, en steeds meer pastores en kerkelijk werkers verwerven (enige) deskundigheid op dit terrein.

In 1999 hebben de Samen op Weg-kerken zich in het synoderapport ‘Schuilplaats in de Wildernis?’³ uitgesproken over seksueel misbruik: ‘Seksueel misbruik is kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens.’ De synode verklaarde zich solidair met de slachtoffers van verschillende vormen van misbruik door te stellen dat de kerk onomwonden dient te kiezen voor de slachtoffers van seksueel misbruik.

De synode gaf opdracht aan het interim-samenwerkingsverband SoW om beleid te (doen) ontwikkelen en (doen) uit te voeren ten aanzien van pastorale zorg, opvang en begeleiding van slachtoffers en daders en hun eventuele partners en gezinsleden. Tevens werd geconstateerd dat een specifieke voorziening ontbreekt met betrekking tot daders van pedofilie.

Wanneer gemeenteleden slachtoffer blijken te zijn van seksueel misbruik binnen het gezin of in pastorale relaties, dan zijn de daders dikwijls ook kerkleden. De (pastorale) zorg van de gemeente

¹ Zie bijvoorbeeld Ruard Ganzevoort, *Geschonden Lichaam*, Boekencentrum 1999, pag.20.

² Annie Imbens-Fransen en Ineke Jonker, *Godsdienst en Incest*, Amersfoort, 1985.

³ *Schuilplaats in de Wildernis?* Nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik, voor de gezamenlijke vergadering van de synoden NHK, GKN en ELK op 28, 29 en 30 januari 1999, december 1998.

dient zich ook naar hen uit te strekken. Ook daders zijn kind van God, en hoe afkeurenswaardig hun daden ook, zij vallen daarmee niet volledig samen en kunnen een proces van herstel aangaan. Het is bovendien in het belang van de slachtoffers wanneer de daders pastorale zorg en/of therapeutische hulp ontvangen. Daarvoor zijn meerdere redenen. Erkenning van het gebeurde door de dader kan slachtoffers helpen bij hun verwerkingsproces. Aandacht voor daders kan mogelijk voorkomen dat deze daders nog meer slachtoffers zullen maken. De recidive bij daders van seksueel misbruik blijkt evenwel hoog te zijn.

Deze handreiking is een eerste aanzet tot het beoogde gesprek over pastorale zorg, opvang en begeleiding van daders. Het gaat niet in op de vraag hoe een slachtoffer van seksueel misbruik tot haar of zijn recht kan komen, wel is die vraag voortdurend op de achtergrond aanwezig.

Zoveel als verschenen is over pastorale zorg aan slachtoffers, zo weinig is te vinden over pastorale zorg aan daders. Deze handreiking spitst zich toe op de vraag wat nodig is voor pastoraat aan een dader van seksueel misbruik. We richten ons daarbij op pastoraat aan die daders bij wie in ieder geval de bereidheid bestaat om te praten over wat zij hebben gedaan.

De kerk kan voor hen hopelijk de veiligheid bieden om met dit geleefde leven naar voren te komen, ernaar te kijken, onder ogen te durven zien wat het bij het slachtoffer/de slachtoffers heeft aangericht en voor zover mogelijk de verantwoordelijkheid te dragen voor de aangerichte schade. De zorg voor de slachtoffers is daarbij de basis van het werk. Een ieder die pastorale zorg aan daders wil geven, zal zich eerst moeten bekwamen in pastoraat aan slachtoffers. Daarna komt de zorg dat daders verder kunnen en zichzelf in de spiegel kunnen aankijken.

Er zijn daders die altijd zullen blijven ontkennen dat ze iets verkeerd hebben gedaan. Zij verontschuldigen zich. "Ze heeft er zelf om gevraagd." Of: "Had ze maar geen aanleiding moeten geven." Andere daders erkennen een deel van de beschuldiging, maar ontkennen het meest ernstige of zwakken bepaalde feiten af. Uit de praktijk blijkt het onvermogen van daders om zich een voorstelling te maken van de gevolgen voor de slachtoffers.

Voor sommige daders komt er echter een dag waarop ze zich realiseren dat het zo niet langer kan en dat ze op een of andere manier iets moeten doen met wat gebeurd is. Een man zei: "Het is bijna twintig jaar geleden. Ik heb het al die tijd proberen weg te duwen. Ik wilde er niet over denken, maar het is iedere dag bij me geweest. Ik weet niet wat ik ermee aan moet. Nu wil mijn zus er over praten. Ik hoopte dat ze het vergeten was. Ik ben bang voor de ontmaskering, dat duidelijk wordt wie ik ben." In deze handreiking gaat het over pastoraat aan daders. Het gaat daarbij met name over dadermechanismen, over de pastorale vaardigheden die van een pastor gevraagd worden wanneer zij/hij pastorale zorg verleent aan daders, en over de valkuilen die zich daarbij voordoen. Vervolgens stellen we ons de vraag naar de mogelijkheid tot verzoening tussen dader en slachtoffer. In dat kader onderzoeken we onder andere of het rapport over verzoening 'Jezus Christus, onze Heer en Verlosser' daarbij hulp kan bieden. Dat rapport werd in december 2000 door de synode van de Samen op Weg-kerken aangenomen. Tenslotte geven we een korte bijbelse visie op verzoening.

1. Rol van de pastor

1.1 Pastoraal gesprek

Aanleiding tot een pastoraal gesprek kan zijn dat een dader verwezen wordt naar een pastor na melding door een slachtoffer. Een andere mogelijkheid is dat een dader zelf het gevoel heeft dat het zo niet langer kan en dat hij moet praten over wat hij heeft gedaan/wat is voorgevallen.⁴ Ook kan dit oud zeer langzamerhand bovenkomen in een pastoraal contact met een andere aanleiding. Het initiatief tot een gesprek kan ook van de pastor uitgaan. Dat laatste kan riskant zijn, het kan volledig misgaan – bijvoorbeeld doordat de dader zich tegen de pastor keert en het verdere contact afwijst. Het kan ook opluchting geven omdat er opening ontstaat voor een gesprek.

1.2 Seksueel misbruik is misbruik van macht

In de kerk bestaat dikwijls veel huiver om te spreken over macht. Discussies over macht, gebruik en misbruik van macht leveren altijd een bijdrage op van iemand die roept dat het in de kerk toch niet om macht gaat. Daarbij wordt al gauw verwezen naar teksten als 'de eersten worden de laatsten' en Matteüs 20 waar Jezus spreekt over het macht uitoefenen over elkaar: 'Zo is het onder u niet. Maar wie onder u groot wil worden, zal uw dienaar zijn, en wie onder u de eerste wil zijn, zal uw slaaf zijn.' Een dergelijke ontkenning van de werking van macht is altijd in het nadeel van de minst-machtigen en speelt diegenen in de kaart die wel degelijk macht hebben, ook binnen de gemeenschap van de kerk. Nog erger: het werkt vertroebelend en voorkomt dat er rekenschap van macht wordt afgelegd. In alle gevallen van seksueel misbruik is er sprake van misbruik van macht door iemand die door positie, leeftijd en/of relatie overwicht op een of meer anderen had. Deze persoon draagt daardoor altijd de verantwoordelijkheid voor het gebeurde. Bij seksueel misbruik gaat het om machtsmisbruik door seksuele intimidatie, dat kan variëren van seksueel getinte opmerkingen tot aanranding en verkrachting.

Op het eerste gezicht kan het overtrokken lijken om bij een seksueel getinte relatie tussen volwassenen, zoals bijvoorbeeld tussen een pastor en een pastorant, van seksueel misbruik te spreken. Steeds moet dan de vraag worden beantwoord: gaat het om gelijken in macht?

1.3 Pastoraat in de praktijk

Voor het pastoraat aan daders is een eerste vereiste om machtsverhoudingen tussen mensen helder voor ogen te hebben. Daders hebben de neiging en hebben er belang bij hun macht en dus hun verantwoordelijkheid te bagatelliseren. Het is dus zaak voor de pastor goed te letten op de woorden die worden gebruikt: een dader zal moeten leren 'ik' zeggen, en spreken in termen van handelen in plaats van gebeuren. Het is een fabel dat seksueel misbruik een dader is overkomen. Achteraf geven daders toe: van meet af aan hebben zij gepland, de zaken naar hun hand gezet. Leven met de verantwoordelijkheid voor iets dat een ander schade – en vaak heel veel, soms levenslange schade – heeft berokkend, is niet gemakkelijk. Ontkennen, verdoezelen van eigen aandeel, bagatelliseren, vluchten en draaien komen dan ook veelvuldig voor. De pastor dient hierop verdacht te zijn en heeft

⁴ Omdat verreweg de meeste daders, ook van mannelijke slachtoffers, mannen zijn, schrijven we steeds 'hij'. Er zijn echter ook vrouwen die dader zijn en wellicht meer dan tot nu toe bekend is.

moed en tegenwoordigheid van geest nodig om hierop te anticiperen en te reageren. Dat kan bijvoorbeeld door aan het begin van een serie gesprekken afspraken te maken bij wijze van contract. De pastor biedt veiligheid door te refereren aan haar/zijn ambtsgeheim. Hij/zij moet evenwel niet door het ambtsgeheim gegijzeld en machteloos gemaakt worden. Het ambtsgeheim mag niet gaan werken als een doofpot. De pastor zegt toe niets te zullen doen zonder de pastorant erin te kennen. De pastor dient duidelijk te maken dat zij/hij de solidariteit met de slachtoffers niet opgeeft en zaken bij de naam zal moeten noemen en de confrontatie aangaan. Het is daarbij van belang dat de pastor een goed evenwicht vindt tussen enerzijds accepteren van de dader als persoon en anderzijds hem confronteren met zijn daden. Fout handelen is niet hetzelfde als fout zijn.

De dader van zijn kant belooft zich actief in te zullen zetten voor het pastorale proces. Van de pastor mag worden verwacht dat deze vanaf het begin voor ogen heeft waarop zij/hij uit is. Wat wil zij/hij bereiken? Dat einddoel zal in het contract moeten worden geformuleerd. Ook zal de pastor voor zichzelf helder hebben wat de begrenzingen van het pastoraat en de eigen grenzen van de pastor zijn.

2. Rol van de dader

2.1 Traject

Het traject dat een dader zou moeten gaan, kan uit de volgende zeven elementen bestaan:

1. De dader zoekt contact vanwege een gevoel dat er iets niet klopt, het vermoeden een fout te hebben begaan.
2. De dader stelt de vraag 'Wat heb ik haar/hem aangedaan?', zo mogelijk aan het slachtoffer zelf: 'Wat heb ik jou aangedaan?'
3. De dader brengt de foute daad, daden, onder woorden. Daarbij hoort een beschrijving van de fantasieën, gevoelens, voorbereiding en de daden. Dat alles in de ik-vorm, dat wil zeggen dat de dader niet spreekt in termen van 'het gebeurde' of 'we deden', maar: 'ik deed'...
4. De dader erkent de foute handelingen aan het slachtoffer en toont daarbij spijt.
5. De dader vraagt vergeving. (Zie de opmerkingen die verderop in deze handreiking gemaakt worden over te snelle vergeving.)
6. De dader biedt compensatie aan. Je kunt dit zien als een vorm van boete doen. Boeten heeft letterlijk te maken met heelmaken (denk maar aan het boeten van netten).
7. De dader leert een andere houding en ander gedrag aan. Het mag nooit meer gebeuren.

2.2 Mechanismen

In al deze fasen zal de pastor steeds bezig zijn de dader zowel te accepteren als te confronteren, en daarbij verdacht zijn op de zogenaamde dadermechanismen: bagatelliseren, de eigen rol verdoezelen, draaien, vluchtgedrag, ontkennen, *blaming the victim*, uit zijn op snelle vergeving en verzoening om er vanaf te zijn, zichzelf als slachtoffer presenteren. Daders houden meestal iets achter. Ze proberen op z'n minst een deel van de verantwoordelijkheid bij het slachtoffer te leggen. Daarbij profiteren ze van het gegeven dat slachtoffers soms de neiging hebben zichzelf de schuld te geven. Die leven soms liever met een gevoel van schuld dan met het gevoel van machteloosheid dat het ondergaan van geweld bij hen heeft opgeroepen. De dader zal proberen zijn aandeel zo klein mogelijk te maken en de zaak zo veel mogelijk geheim te houden.

Twee zaken willen we nadrukkelijk naar voren halen. In een pastoraal gesprek brengen sommige daders snel naar voren dat zij aan God vergeving hebben gevraagd en zo met God in het reine zijn gekomen. Voor een pastor kan dit nooit het sluitstuk zijn. Want de vraag zal steeds moeten zijn: hoe komt de dader met het slachtoffer in het reine? Een tweede probleem voor het pastoraat is het gebrek aan sanctiemogelijkheden. Uit de praktijk van de dadertherapie is gebleken dat daders alleen onder dwang of dreiging therapie accepteren. Een pastoraal contact kan alleen in vrijheid worden aangegaan en de pastor heeft nauwelijks verweer tegen uitwijkgedrag.

3. Kwalificaties pastor

3.1 Valkuilen

Met alleen goede bedoelingen kan een pastor goed de mist ingaan. Een onervaren pastor loopt het gevaar de door de dader gehanteerde mechanismen niet te doorzien en te meegaand en te goedgelovig te zijn. Of verward te raken door sympathie voor de dader. Een ervaren pastor verwoordt het zo: "Ik heb geleerd te groeien in wantrouwen."

In een of andere fase van het pastorale proces wordt de dader slachtoffer van zijn eigen daden. Een pastor dient dan extra alert te zijn dat de dader zich daarmee niet verontschuldigt.

3.2 Kennis en inzicht

De pastor moet zowel kennen als kunnen. Theoretische kennis van seksueel misbruik in zijn variaties is nodig, en kennis van dadermechanismen. Enige kennis van de juridische weg in geval van seksueel misbruik is zeker nuttig.

Nodig is ook inzicht in de eigen mogelijkheden en beperkingen. Daarbij hoort ook besef van het onderscheid tussen therapie en pastoraat. Zoals gezegd komt het er in dit pastoraat op aan te kunnen accepteren en te durven confronteren. De pastor heeft dus een antenne nodig voor wat er kan gebeuren in het leven, open staan om naar dit levensverhaal te kunnen luisteren. Zij/hij moet in staat zijn om met gevoel de acceptatie van de persoon van de dader aan deze persoon over te brengen en deze tegelijk telkens weer aan te spreken op het eigen gedrag en de daarmee verbonden verantwoordelijkheid. Veel hangt af van het blijven verhelderen van begrippen en situaties: de pastor zal met volharding moeten blijven doorvragen zonder te oordelen. Zij/hij zal in elk geval in staat moeten zijn om te helpen bij het verkennen van schuld, schuldbesef, schuldgevoel, vergeving en verzoening. Uiteindelijk zal de pastor daadwerkelijke stappen van de dader in de richting van het slachtoffer en van God moeten kunnen begeleiden.

4. Verzoening

4.1 Heilzaam

Voor slachtoffer en dader kan het heilzaam zijn wanneer er een verzoening tot stand kan komen. Het slachtoffer is degene die bepaalt wanneer zij/hij eventueel contact wil met de dader. Voor mensen met elkaar kunnen praten moeten ze zich veilig voelen. Als een gesprek totstandkomt, moet ervoor gezorgd worden dat de afbakening helder is en dat het slachtoffer tegenover de dader kan zeggen wat het met hem of haar gedaan heeft.

Bij een consultatie van verschillende deskundigen rond de vraag 'heeft de kerk aan daders van seksueel misbruik zodanig iets te bieden dat daders in vrede kunnen leven?', was men het erover eens dat in het pastoraat aan daders vaak twee soorten reacties onderscheiden kunnen worden. Er zijn mensen die schuld belijden en zeggen: "Ik was fout, maar ik heb gelukkig het licht gezien, vergeef me." En er zijn mensen die zeggen: "Ik ben zo slecht, ik kan niet vergeven worden." In beide gevallen kan te snel belijden het proces van bewustwording en schulderkenning verstoren. De neiging bestaat om te zeggen: "Als je schuld hebt beleden, dan ben je er ook af." Pastoraat dat uitgaat van een te snelle en daardoor te gemakkelijke vraag om vergeving en verzoening, ontkent de noodzaak om het verkeerde handelen expliciet te benoemen en verantwoordelijkheid te nemen voor de gevolgen van die daden, met name erkenning van en verantwoordelijkheid voor de gevolgen van die daden voor het slachtoffer of de slachtoffers.

4.2 Handreiking

De synodale handreiking 'Jezus Christus, onze Heer en Verlosser' gaat bijna helemaal over verzoening tussen God en mensen. Uitgangspunt is dat verzoening een relatie veronderstelt. God brengt verzoening tot stand omdat Hij bewogen is. Zijn liefde beweegt Jezus' lijden en sterven en maakt dat het ons ten goede komt. Wij worden opgeroepen om ons te laten verzoenen.

Pas op pag. 28 wordt voor het eerst gesproken over verzoening tussen mens en mens: 'Verzoening met God laat onze andere relaties niet onberoerd. Zij stempelt heel ons leven en is ook een maatschappelijke opgave overal waar mensen, generaties, seksen, groepen, volken door kwaad en schuld van elkaar vervreemd zijn geraakt en niet meer in vrede kunnen samenleven. Ook hier zijn vergeving en vernieuwing onmogelijk zolang wij het kwaad negeren of doodzwijgen. Verzoening is nodig: erkenning van schuld, pogingen om het goed te maken en de aangerichte schade te herstellen en een concrete inzet voor een nieuw samenleven. (...) Een verzoend mens is een verzoenend mens, iemand die verbroken verhoudingen zo veel en zo goed mogelijk herstelt.'

Het is teleurstellend dat het rapport verder nauwelijks rept over de vragen rond die onderlinge verzoening. Dat zijn namelijk wel de vragen waarmee slachtoffers, daders en pastores/hulpverleners te maken krijgen in gevallen van seksueel misbruik. Hoe zit het met vergelding en genoegdoening? Welke macht heeft de dader over het slachtoffer? Maar ook omgekeerd: welke macht heeft het slachtoffer over de dader? In het onderstaande hebben we ons beperkt tot enkele opmerkingen die relevant leken voor deze vragen.

4.3 De Bijbel

In de Bijbel vinden we verschillende visies op verzoening. Er zijn zowel verschillende visies op verzoening tussen God en mensen als verschillende visies op verzoening tussen mens en mens. Bijbels materiaal leert ons dat het begrip verzoening in de vroegchristelijke traditie niet scherp onderscheiden was van andere begrippen die de nieuwe staat van de bekeerde christen aanduiden: rechtvaardiging, nieuwheid van leven, leven voor God, verlossing, vergeving, bevrijding van zonden, heiliging, redding, heil, nieuwe schepping, eeuwig leven enz. In het Nieuwe Testament worden verschillende beelden en metaforen gebruikt die elkaar aanvullen, maar ook tegenspreken. Ze stemmen wel hierin overeen dat de verzoening waarover het in de bijbel gaat geen algemene vergevingsideologie is. Er is geen vergeving buiten de slachtoffers om.

In de prediking van Jezus zelf staat de verzoening niet centraal. Zijn boodschap luidt: Gods koninkrijk breekt aan, dat stelt eisen aan uw gedrag, verander uw gedrag dienovereenkomstig. In deze prediking komt het thema van verzoening door Jezus' dood niet voor. Bij de volgelingen van Jezus komt naast de prediking van het nabije koninkrijk de prediking van de verzoening in zwang. Het kernpunt in deze prediking was dat de verzoening niet alleen vanuit de dood van Jezus, maar ook en vooral vanuit zijn opstanding moet worden verstaan. In de vroegchristelijke traditie is het eschatologische concept dominant. Prediking van het koninkrijk zonder het concept van de verzoening kwam wel voor. Het omgekeerde, verzoening zonder het concept van het koninkrijk, komt niet voor. Het eschatologische patroon is alom dominant, expliciet of impliciet.⁵

Van God gaat een verzoenende beweging uit voordat de mens schuld heeft bekend. Hij is een God van genade én van gerechtigheid. In die lijn staan ook sommige verhalen van Jezus, bijvoorbeeld de ontmoeting met Zacheüs of met de 'overspelige vrouw'. Jezus vergeeft zonden onvoorwaardelijk zonder eerst naar schuld bewustzijn te vragen. Hij poetst tekortkomingen echter niet uit. Hij ziet er evenwel radicaal van af de schuld van de mensen tot instrument van machtsuitoefening over hen te maken.

De verschillende visies op vergeving komen bijvoorbeeld uit in de vergelijking tussen Lucas 17:4 en de paralleltekst in Matteüs 18:6-22. Bij Lucas is er sprake van dat de 'dader' berouw heeft en om vergeving komt vragen. 'En zelfs indien hij zeven maal per dag tegen u zondigt en zeven maal tot u terugkomt en zegt: ik heb berouw, zult gij het hem vergeven.' De conclusie die hieruit getrokken lijkt te kunnen worden, is dat schuldvergeving alleen hoeft te worden verleend wanneer sprake is van erkenning en belijdenis van schuld. De schuldvergeving realiseert zich dus niet buiten de schuldervaring van de daders om. Dat is een pijnlijk proces voor de dader en het slachtoffer. De dader komt op het nulpunt dat zo alleen een keerpunt kan worden. Een schuldbelijdenis bewerkt alleen verzoening als het kwaad en de zonde concreet aan de hand van voorbeelden, hoe kwetsend ook, worden benoemd en gewogen.

Wanneer we echter naar de paralleltekst bij Matteüs kijken, dan blijkt Matteüs niet te vermelden of de dader berouw heeft. En toch moet hij vergeven worden. Niet zeven maal, maar tot zeventig maal

⁵ Dr. H.J. de Jonge, hoogleraar NT in Leiden, heeft hier interessante dingen over geschreven, zie: *Verzoening of Koninkrijk*, pag. 63-88.

zeven maal. Deze uitspraak wordt vervolgens toegelicht met de gelijkenis over de koning die een slaaf tienduizend talenten kwijtscheldt. De slaaf op zijn beurt scheldt een medeslaaf een schuld van honderd talenten niet kwijt. Als de koning, God, de mens veel schulden kwijtscheldt, doet dat een appèl op ons om onze medemensen te vergeven. In Mat. 18:22 wordt dus niet over berouw gesproken, maar in de gelijkenis is wel degelijk sprake van schuldbesef en wordt om kwijtschelding gevraagd.

Er wordt wel gezegd dat je van een slachtoffer niet kunt vragen om te vergeven als er geen sprake is van oprecht berouw aan de kant van de dader. In de praktijk blijken daders vaak niet in staat tot dit oprechte berouw. Het slachtoffer kan de schade die zij/hij geleden heeft dan niet op de dader verhalen. Het wordt dan nog moeilijker om afstand te doen van het gebeurde. Toch kan ook dan vergeven heilzaam zijn voor het slachtoffer. Willem van der Zee heeft geschreven dat degene die vergeeft altijd zelf schade lijdt. Hij ziet ergens van af. Maar je wint er ook bij. 'Vergeven is de enige manier om het kwaad te verhinderen zijn vergiftigend en vernietigend werk te doen. Niets is geneeskrachtiger dan vergeving, zoals ook niets meer verderf zaait dan onverzoenlijkheid. Daarom is het tenslotte één van beide: vergiftiging of vergiffenis. En elke dag opnieuw staan we voor die keus.'⁶

4.4 Jodendom

In het Jodendom speelt verzoening tussen mensen een grote rol. Vanaf nieuwjaarsdag zijn er tien dagen van *tesjoewa*, terugkeer, tot aan de Grote Verzoendag. Op die Grote Verzoendag wordt op Gods initiatief de vervreemding die tussen Hem en de mens is ontstaan ongedaan gemaakt en wordt de mogelijkheid geboden een nieuw begin te maken. In die dagen van terugkeer probeer je het goed te maken met je medemens. De gemeenschap speelt daarbij een belangrijke rol. Waar geen gemeenschap is, kan niet op een goede manier met schuld worden omgegaan. Alles staat of valt met het feit dat men zijn identiteit ontleent aan de gemeenschap. De gemeenschap is gebaat bij verzoening en voelt zich ook medeverantwoordelijk voor de overtredingen van al haar leden. Bij het belijden van schuld wordt door de hele gemeenschap een alfabetische catalogus van concrete daden opgenoemd. Iedereen noemt die hele catalogus op, ook als hij/zij er persoonlijk niet schuldig aan is. Het collectief belijden van schuld ontslaat overigens niet van de verplichting om verzoening te zoeken voor individuele daden.

Aan een rabbijn werd gevraagd: "Hoe weet een mens dat zijn zonden vergeven zijn?" Hij antwoordde: "Wanneer je het niet meer doet."

⁶ Willem van der Zee, *Gebed met open ogen*, pag. 61.

5. Conclusies en aanbevelingen

De kerk kan veiligheid bieden waardoor slachtoffers en daders ruimte ervaren om met dit geleefde leven naar voren te komen en te praten. Dit zullen zij eerder doen wanneer zij merken dat deze thematiek de aandacht heeft van de kerk. Laat die aandacht naar voren komen, bijvoorbeeld in de prediking en in de voorbeden.

In de opleiding van predikanten en andere geestelijke verzorgers dient aandacht te worden besteed aan seksueel geweld en aan de mechanismen en valkuilen die in het pastoraat aan slachtoffers en daders een rol spelen.

Daarnaast dient er een permanent aanbod te zijn van training in pastoraat aan slachtoffers van seksueel misbruik, en ook ten aanzien van pastoraat aan daders.

Er dient een *pool* van deskundige collega's te worden opgericht die als adviseur of als supervisor kunnen worden geraadpleegd. De kerk dient middelen ter beschikking te stellen voor deskundigheidsbevordering van deze pastores.

De kerk is geroepen gerechtigheid in praktijk te brengen. Dit kan op gespannen voet staan met het ambtsgeheim. Een pastor zal moeten nadenken wat te doen indien iemand zich meldt die juridisch strafbaar is. Het verdient aanbeveling dat daar in de kerk meer duidelijkheid over bestaat. Er is een eigen verantwoordelijkheid, ook voor zaken die justitieel verjaard zijn.

Schuld belijden begint met de gedachte dat het zo niet langer meer kan. Daarna komt berouw en mettertijd volgt het belijden van schuld.

Schuld belijden is niet hetzelfde als zeggen dat je niets bent. Het gaat om het positieve aspect 'wat er nog van jou te verwachten valt'. Je valt niet samen met je daden.

6. Waar kunt u terecht?

Sinds 1 januari 2008 zijn in de Protestantse Kerk in Nederland gemeenteadviseurs actief. De gemeenteadviseur is er om uw gemeente te adviseren op alle aspecten van het gemeentewerk. Ook pastoraat. Mocht u dus vragen hebben over of naar aanleiding van het materiaal, dan is de gemeenteadviseur er om die voor u te beantwoorden. Graag wijzen we u ook op de mogelijkheid om rond diverse thema's een cursus te volgen. Zo is er de 'Basiscursus Pastoraat'. Maar er kan ook een cursus op maat gegeven worden die helemaal aansluit bij de vragen die in uw gemeente leven. Deze cursussen worden gegeven door de gemeenteadviseur.

U kunt de gemeenteadviseur die in uw omgeving werkzaam is bereiken via de Servicedesk van de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk, tel. (030) 880 18 80, e-mail servicedesk@pkn.nl of via www.pkn.nl/gemeenteadviseur.

Aanvragen voor cursussen, of het bestaande aanbod aan cursussen, kunt u bekijken bij het Protestants Centrum voor Toerusting en Educatie, tel. (030) 880 15 58, e-mail toerustingeneducatie@pkn.nl, www.pkn.nl/pcte.

Het totale overzicht van pastorale handreikingen en ander materiaal voor pastoraat kunt u bekijken op www.pkn.nl/pastoraat.